

פרשת מטות התשע"ט

adk1010@gmail.com

הרב ארי דוד קאהן

1. במדבר פרק לב, א-מב

(א) ומקנהו רב ה'ה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד ויראו את-ארץ יעזר ואת-ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה: (ב) ויבאו בני-גד ובני ראובן ויאמרו אל-משה ואל-אלעזר הכהן ואל-בני-אזי העדה לאמר: (ג) עטרות ודיבן ויעזר ונמרה וסשבון ואלעלה ושכם ונבו ובעז: (ד) הארץ אשר הפה ה' לפני ענת ישראל ארץ מקנה הוא ולעבדיה מקנה: (ה) ויאמרו אם-מצאנו חן בעיניך יתן את-הארץ הנאת לעבדיה לאחזה אל-מעברנו את-הירדן: (ו) ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבנו פה: (ז) ולמה תניאון את-לב בני ישראל מעבר אל-הארץ אשר-נתן להם ה': (ח) פה עשו אבותיכם בשלתי אתם מקדש ברנע לראות את-הארץ: (ט) ויעלו עד-גחל אשכול ויראו את-הארץ ויביאו את-לב בני ישראל לכלית-בא אל-הארץ אשר-נתן להם ה': (י) ויסר-אף ה' ביום ההוא וישבע לאמר: (יא) אם-יראו האנשים העלים ממצרים מבו עשרים שנה ומעלה את האדמה אשר נשבעתי לאבותיכם ליצחק וליעקב כי לא-מלאו אחריו: ... (יג) ויסר-אף ה' בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה עד-תם כל-הדור העשה הרע בעיני ה': (יד) והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אפי-ה' אל- ישראל: (טו) כי תשובו מאחרי ויסף עוד להניחו במדבר ושחתם לכל-העם הזה: (טז) ויגשו אליו ויאמרו גדרת צאו נבנה למקננו פה וערים לטפנו: (יז) ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם-הביאנום אל-מקומם וישב טפנו בערי המבצר מפני ישובי הארץ: (יח) לא נשוב אל-בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו: (יט) כי לא נחל אתם מעבר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה: (כ) ויאמר אליהם משה אם-תעשו את-הדבר הזה אם-תחלצו לפני ה' למלחמה: (כא) ועבר לכם כל-חלוצי את-הירדן לפני ה' עד הורישו את-איבי מפינו: (כב) ונכבשה הארץ לפני ה' ואתר תשבנו והייתם נקים מה' וימשראל ויהי-ה הארץ הנאת לכם לאחזה לפני ה': (כג) ואם-לא תעשו כן הנה חטאתם לה' ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם: (כד) בני-לכם ערים לטפכם וגדרת לצנאכם והיצא מפיכם תעשו: (כה) ויאמר בני-גד ובני ראובן אל-משה לאמר עבדיה יעשו כאשר אדני מצוה: (כו) טפנו נשינו מקננו וכל-בהמתנו יהיו-שם בערי הגלעד: (כז) ועבדיה יעברו כל-חלוצי צבא לפני ה' למלחמה כאשר אדני לבר: (כח) ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן-נון ואת-ראשי אבות המטות לבני ישראל: (כט) ויאמר משה אליהם אם-יעברו בני-גד ובני-ראובן את-הירדן כל-חלוצי למלחמה לפני ה' ונכבשה הארץ לפניכם ונמתם להם את-הארץ הגלעד לאחזה: (ל) ואם-לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזנו בתכם בארץ כנען: (לא) ונענו בני-גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר ה' אל-עבדיה כן נעשה: (לב) נחנו נעבר חלוצים לפני ה' ארץ כנען ואתנו נחלתנו מעבר לירדן: (לג) ויתן להם משה לבני-גד ולבני ראובן ולחציו שבטו מנשה בן-יוסף את-ממלכת סיחן מלך האמרי ואת-ממלכת עוג מלך הבשן הארץ לעריה בגבלת ערי הארץ סביב: (לד) ויבנו בני-גד את-דיבן ואת-עטרות ואת ערער: (לה) ואת-עטרות שופן ואת-יעזר ויגבהה: (לו) ואת-בית נמרה ואת-בית הקו ערי מבצר וגדרת צאו: (לז) ובני ראובן בנו את-חשבון ואת-אלעלה ואת קריתים: (לח) ואת-נבו ואת-בעל מעון מוספת שם ואת-שבמה ויקראו בשמת את-שמות הערים אשר בנו: (לט) וילכו בני מקיר בן-מנשה גלעדה וילפדה ויורש את-האמרי אשר-בה: (מ) ויתן משה את-הגלעד למקיר בן-מנשה וישב בה: (מא) ויאיר בן-מנשה הלך וילפד את-חומיהם ויקרא אתהן חנות יאיר: (מב) ונבח הלך וילפד את-קנת ואת-בנתיה ויקרא לה נבח בשמו: פ

2. חזקוני במדבר פרק לב פסוק לג

ולחצי שבט מנשה בני מנשה לא שאלו להם נחלה בארץ סיחון ועוג רק בני ראובן וגד שאלו אלא שע"י שאביהם גרם להם לשבטים שקרעו בגדיהם במעשה הגביע נתנה לו נחלתו בשני חלקים בשני עברי הירדן.

3. רש"ר הירש במדבר פרק לב פסוק לג

ולחצי שבט מנשה. לא נמסרו המניעים והגורמים שהביאו לידי כך, שחצי שבט מנשה יצטרף להתנחלות בעבר הירדן. על פי השערת הרמב"ן, נתגלה בשעת חלוקת הארץ שהיא גדולה מכדי צורך שני השבטים, ולפיכך נצטרף עליהם חצי שבט מנשה:

4. העמק דבר במדבר פרק לב פסוק לג

ולחצי שבט מנשה. כאן לא כתיב לכני, משום שהיו במ הרבה מבני יהודה כמבואר בספר דברים ג' ט"ז: **ולחצי שבט מנשה וגו'.** המה לא ביקשו כמבואר בירושלמי ביכורים פרק א', אלא משה ביקש מהם, כמבואר הטעם בספר דברים ג' ט"ז כדי שיהיו שם בני תורה:

5. רמב"ן במדבר פרק לב פסוק לג

ולחצי שבט מנשה בן יוסף - מתחלה לא באו לפניו שבט מנשה, אבל כאשר חלק הארץ לשני השבטים ראה שהיא ארץ גדולה יותר מן הראוי להם ובקש מי שירצה להתנחל עמהם, והיו אנשים משבט מנשה שירצו בה, אולי אנשי מקנה היו, ונתן להם חלקם. וטעם "ולחצי", חלק אחד מהם, וכן אז יחלק העם ישראל לחצי חצי העם היה אחרי תבני בן גינת [להמליכו] והחצי אחרי עמרי (מ"א טז כא). והענין, כי בני מנשה היו שמונה בתי אבות ככתוב בפרשת הפקודים (לעיל כו כט - לב), ומשפחת המכירי ומשפחת הגלעדי ירשו בארץ הזאת כי היו אנשי חיל ולכדו אותה לעצמם ונתן להם חלק רב מהם, ושש המשפחות עברו את הירדן, דכתיב ביהושע (יז ב) ויהי לבני מנשה הנותרים למשפחותם לבני אביעזר ולבני חלק ולבני אשריאל ולבני שכם ולבני חפר ולבני שמידע, וזהו מה שכתוב שם (פסוק ה) ויפלו חבלי מנשה עשרה לבד מארץ הגלעד והבשן אשר מעבר לירדן. והטעם, כי עשו מן הארץ תשעה חלקים שוים לתשעת המטות, ולא יכלו לתת למטה מנשה הנותרים חלק שלם, ולא חצי חלק כי רובם נשארו. והנה עשו מן השבט כולו חלקים, ומצאו כי עשירית השבט בלבד נחלו בארץ הבשן ועשר הידות נשארו, ונתנו לו מחלק שבט שלם עשרה חבלים והאחד נשאר. ואולי בעבור היות שתי המשפחות האלה המכירי והגלעדי המועטות בשבט רצו להפרד משבטם כדי שתהיה להם נחלה רבה מהם כי ילכדוהו בחרבם, וכמו שנאמר (יהושע יז א) כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן. על כן הזכיר בשבט הזה חבלים, ולא הזכיר כן בשאר השבטים. כך נראה לי פירוש הכתוב הזה על דרך הפשט:...

6. במדבר פרק טז

(א) ויגח לרח בן יצחק בן קהת בן לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלתי בני ראובן: ... (יב) וישלח מנשה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה: (יג) המלעט פי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כיי-תשתרר עלינו גם-השתרר: (יד) אף לא אלי-ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותמת-לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים הקם תנקר לא נעלה: (טו) ויחזר למשה מאד ויאמר אלהי אלהתפן אל-מנחתם לא חמור אהד מהם נשאתי ולא הרעתי את-אתד מהם:

7. דברים פרק כו,

(א) והנה כיי-תבוא אלי-הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה וירשתה וישבת בה: (ב) ולקחת מראשיתו פל-פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נתן לך .. (ט) ויבאנו אל-המקום הזה ויתן-לנו את-הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש:

8. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ביכורים פרק א הלכה ח ידיד נפש

מתני' אלו מביאין בכורים וקורין פרשת בכורים. מן העצרת ועד הקח משבעת המינין המביא מן הפירות שפקדים, ומן התמרים שפועמקים, ומזיתי שמן, ומעבר לירדן. רבי יוסי הגלילי אומר, אין מביאין בכורים מעבר הירדן, שאינה ארץ זבת חלב ודבש.

גמ' רבי יוסי בשם רבי שמעון בן לקיש. רבי יונה רבי זעירא בשם רבי חנינה. ששה עשר מיל חיוור חיוור לצפורין ט"ז מילין סביב לצפורי. הן הן ארץ זבת חלב ודבש. אומר רבי יונה, מאן דמקדר מי שמקדר בהרים סביב צפורי. והכוונה למי שנוקב בתוך ההר ומודד ט"ז מילין דרך ההר ולא לוקח בחשבון את המדרון אילין שיגרוננייה דבישן מינהון גם

השדות שסביב בית שאן נכללות באותם ט"ז מילין ומה שגדל בהן נחשב לזבת חלב ודבש. מאן דמקודר, הדא ביקעת גינוסר מיניהון מי שמקודר, גם בקעת גינוסר בחשבון זה. מתיבון הקשו לרבי יונה, והא פתיב (שמות ג) ואמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש משמע שכל א"י היא זבת חלב ודבש! אמר לון אשר בה זבת חלב ודבש. תני (דברים כו) אשר נתתה לי ודורש לא שנטלתי לי מעצמי. מה ביניהון? מה ההבדל בין שני הטעמים, אמר רבי אבין, חצי שבט מנשה ביניהון. מאן דאמר אשר נתתה לי ולא שנטלתי לי מעצמי, חצי שבט מנשה לא נטלו מעצמן. מאן דאמר ארץ זבת חלב ודבש, אפילו פן אינה ארץ זבת חלב ודבש.

9. שמות פרק ג

(ח) וארד להצילון מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא אל-ארץ טובה ורחבה אל-ארץ זבת חלב ודבש אל-מקום הפנעני והחתי והפריזי והיבוסים: ... (טז) לך ואספת את-זקני ישראל ואמרת אליהם ה' אלהי אבותיכם נראה אלי אברהם יצחק ויעקב לאמר פקד פקדתי אתכם ואת-העשוי לכם במצרים: (יז) ואמר אעלה אתכם מעני מצרים אל-ארץ הפנעני והחתי והאמרי והפריזי והחתי והיבוסים אל-ארץ זבת חלב ודבש:

10. שמות פרק יג, ה

(ה) והנה כי-ביאתי ה' אל-ארץ הפנעני והחתי והאמרי והחתי והיבוסים אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את-העבדה הזאת בקדש הנה:

11. בראשית פרק טו, יג-כא

(יג) ויאמר לאברהם ידע תדע כי-גרו והנה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה: ... (טז) ונזר רביעי ישובו הנה פי לא-שלם עון האמרי עד-הנה: ... (יח) ביום ההוא פרת ה' את-אברהם ברית לאמר לזרעך נתתי את-הארץ הזאת מנהר מצרים עד-הנהר הגדל נהר-פרת: (יט) את-הקיני ואת-הקניזי ואת-הקדמני: (כ) ואת-החתי ואת-הפריזי ואת-הרפאים: (כא) ואת-האמרי ואת-הפנעני ואת-הגרששי ואת-היבוסים:

12. דברים פרק ג פסוק יג

ולתר הגלעד וכל-הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה כל חבל הארץ לב כל-הבשן והוא יקרא ארץ רפאים:

13. רש"י דברים פרשת דברים פרק ג פסוק יג

הוא יקרא ארץ רפאים - היא אותה שנתתי לאברהם:

14. רשב"ם דברים פרק ג פסוק יג

הוא יקרא ארץ רפאים - שנזכר בברית בין הבתרים כמו שפירשתי למעלה. +ואני שמעתי לכך אומר הלה היא ברבת בני עמון מפני ששמע שמשה נצטוה מפי הגבורה אל תצרם ואל תתגר במ על בני עמון, דאפילו אנגריא לא הורשו ישראל על בני עמון וידע שישראל ילחמו עליו, לכך הקדים ונתן ערשו ומיטתו בתוך העיר ברבת בני עמון, והיא היתה עיר מלוכה כדמפרש בספר שמואל כדי שלא יכוהו ישר' על מיטתו כי ידע שלא הורשו לבא שמה [לכבוד] אברהם+:

15. אור החיים דברים פרק ג פסוק יג

הוא יקרא ארץ רפאים. פירשתי למעלה כי הכונה היא תקרא ולא תחשב כפי האמת, שאם אינך אומר כן והיא בכלל הרפאים מה שנתן ה' לישראל תקשה ברייתא דספרי שאמרו אשר ה' אלהיך נתן לך פרט לעבר הירדן שנטלתה מעצמך ע"כ, והלא בכלל מה שנתן ה' היא, ומה גם לדברי רבותינו ז"ל שאמרו ברבות (ב"ר פמ"ד) שהרפאים זה חוי ומצינו שמנאו הכתוב בכלל הז' שנתן להם בעלותם מארץ מצרים דכתיב ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני וגו' והחוי וגו', אלא ודאי שאין ארץ עוג נחשבת רפאים אלא שנטלוה מעצמן: וא"ת והלא מצינו שהאמורי גם כן נזכר בשבעה עממין אשר אמר ה' שיתן להם בעלותם מארץ מצרים והוא סיחון דכתיב (במדבר כ"א כ"א) מלך האמורי וכתוב (שם כ"ה) וישב ישראל בערי האמורי וחזרה קושינתו לדברי ספרי, זו אינו קושיא, כי ערי האמורי האמורים בסיחון אינם מה שנתן ה' לאברהם כמו שגילה הכתוב בפ"י שם (שם כ"ו) כי חשבון עיר סיחון וגומר והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו וגו', הרי שארץ סיחון מואבית היא,

אלא שזכה בה סיחון ונקראת אמורי בשביל סיחון שהיה מלך על האמורי ולעולם לא באה בכלל מתנת שבעה אומות שהגיע זמנם:

עוד נראה כי לעולם כל אשר בשם רפאים יכונה נכלל במאמר ה' לאברהם ואת הרפאים, וארץ סיחון ועוג בכלל אשר נתן ה' היא שהרי קראה הכתוב ארץ האמורי וארץ עוג גם כן הרי קראה רפאים שהם החוי, ופירוש ברייתא של ספרי שאמר פרט לעבר הירדן הוא על ישיבת הארץ, כי הגם שנתן ה' ז' עממין לאברהם לא כל הארצות שוות בענין זה שיהיו ראויים לדור בהם, ויהיה זה כענין קדושת הארץ עצמו שמצינו עשר הדרגות קדושה בארץ עצמה במקומותיה, ותהיה ארץ סיחון ועוג פחותה למטה, והגם שנתן ה' אותה לאברהם תהיה לשלל עמה וגוף הארץ תהיה כשאר השלל או לשמה אבל לא לדירה. והוא מה שאמרו בספרי לתת לנו פרט לעבר הירדן שם דקדק הכתוב לומר באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לתת לנו פי' הארץ אשר נשבע ה' שיתן לנו לדירתנו, למעט שאר ארצות שהגם שנתנם לנו לא נתן הארץ לדירה מפני שאינה ראויה לקדושה, ותמצא שנתן גם כן עמון ומואב ואדום שהם הקיני והקניזי והקדמוני וכתיב (ירמ' מ"ט) והיתה אדום לשמה, וכמו כן היתה ראויה להיות ארץ סיחון ועוג, אבל ארץ ישראל היא מה שנשבע ה' לתת לישראל לשכון שם. ושמור לך כלל זה גם כן שהגם שלא נתן ה' הארץ לדור בה, וגם שלא נתן עמה לאברהם וכבשוה רוב ישראל יש לנהוג בה דין קדושה בשביל שנכבשה לפני ה':

16. חידושי הגרי"ז סימן קמ

מטות (ל"ב, ל"ג) ויתן להם משה וגו' ולחצי שבט מנשה בן יוסף וגו'. הנה לא מצינו שהתנה משה גם עם חצי שבט מנשה, ורק עם בני גד וראובן. ... וכיון שכן דמצד הדין צריכים היו להאחז בא"י, ורק דנתחדשה הלכה שאם יקיימו תנאם יקבלו שמה חלקם בירושת הארץ. אבל אם לא היו מקיימים, הרי חזר הדין כבתחילה, שירושתם בא"י במקום שנכרת הברית, ובמקום שלא נכרת הברית היה שייך לכל ישראל וגם לכהנים, אבל חצי שבט המנשה שהם קבלו ארץ עוג, כדכתיב בדברים (ג', י"ג) וכתיב "ההוא יקרא ארץ רפאים" ופרש"י היא אותה שנתתי לאברהם עכ"ל. הרי שנכרת עליה ברית, וארץ זו היתה מצד הדין להיות בחלוקת הארץ, ורק דנתחדשה ההלכה שיתנו אותה לחצי שבט מנשה בלי גורל וחלוקה, אבל בעצם דינה הרי היא בכלל א"י, ולכן לא התנו עמהם כלל. ועיין בירושלמי ביכורים פ"א דעבר הירדן הוי ממה שנטלתי מעצמי, וכתיב בביכורים אשר נתת לי אבל חצי שבט מנשה לא נטלו מעצמן, ע"ש. וכבר ביארה זקני גאון ישראל זצ"ל ע"פ הדרך שכתבנו, אלא שהוא ישבה עם הספרי דאשר נשבע וכו', ואפשר בפשטות יותר, דכיון דבעיקר הדין היתה נכללת החלוקת הארץ הויא "לא נטלו מעצמן", אבל בני גו"ר דבעיקר הדין מה שלקחו לא היתה בחלוקת הארץ ורק דע"י תנאם נתחדש שיקחו שם חלקם בירושת הארץ הוי "שנטלתי מעצמי".

